

Η εικόνα που κρύβει ό,τι παρουσιάζει

το αττικό τοπίο και η φαντασίωση της απόκρυψης

(δημοσιευμένο στα *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, τ. 28, 2004)

Κάποιος ειδικός τρόπος θέασης του τοπίου και κάποια ιδιαίτερη σύλληψη του τοπιακού στοιχείου προσφέρεται με ό,τι ονομάζουμε "αττικό τοπίο". Το αντιμετωπίζω εδώ ως παράδειγμα ενατένισης. Στο αττικό τοπίο θριαμβεύει η προτεραιότητα στο χαμένο, στο κρυφό, σε ό,τι δεν φαίνεται *μέσα* στο ίδιο το βλέμμα που ενατενίζει. Το ίδιο το βλέμμα στην παραδειγματική περίπτωση του αττικού τοπίου κτίζεται καθώς αποδίδει προτεραιότητα σε ό,τι δεν φαίνεται μεμιάς. Η ερώτηση για το αττικό τοπίο, λοιπόν, υπό αυτό το πρίσμα, διατυπώνεται με έμφαση σε κάποια αντιστροφή. Αντί να αναρωτηθούμε "πως είναι οργανωμένη η θέαση προς την ειδική περίπτωση του αττικού τοπίου;", αναρωτιόμαστε "τι είδους ξεχωριστή τύφλωση είναι εκείνη που προσφέρει;".

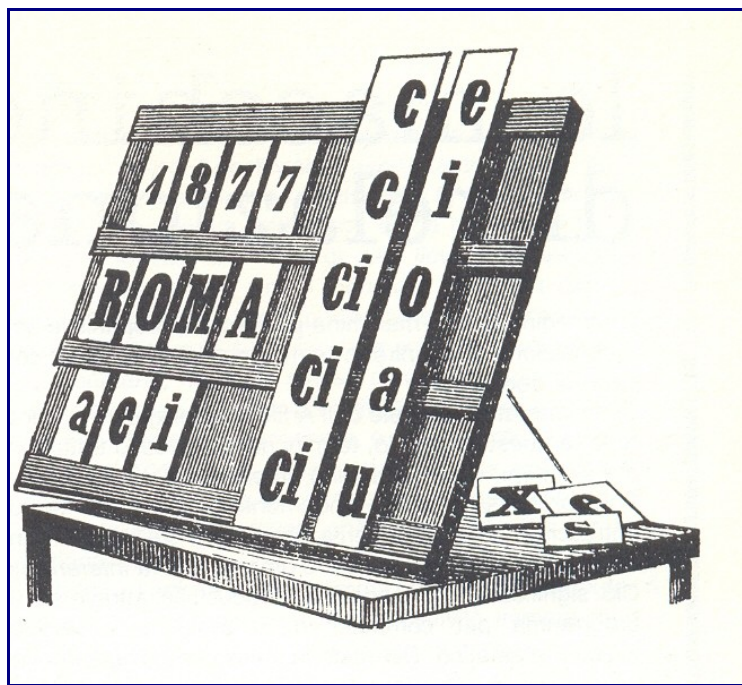
Σε ένα κείμενο του Ε.Χ.Γονατά, που φέρει τον τίτλο “η ανοιξη”, περιγράφεται κάποια ανεξήγητη παρεμπόδιση της άνοιξης να εκδηλωθεί. Ο πρωταγωνιστής, που βλέπει το τοπίο γύρω του ξερό, ακούει, κάτω από την σκασμένη κρούστα κάποιας αφύσικης γης, ήχο από ρυάκια. Με μαχαίρι κόβει την γη και, από το σχίσιμο που προξενεί, φθάνει η άνοιξη.

[...] Όπου κι αν γυρνούσα τα μάτια έβλεπα ξερή λάσπη, σκασμένη. Ούτε πράσινο φύλλο, ούτε λουλούδι, ούτε μια μέλισσα. [...] ο αέρας μύριζε βαριά σαν να 'βγαινε από άδειο πυθάρι. [...] μου φάνηκε πως άκουγα να τρέχουνε νερά, βαθιά σε υπόγεια λούκια. Κόλλησα χάμω τ' αυτί μου κι άκουσα καθαρά μαζί με τα νερά που γλουγλουκίζανε κι ένα ανάλαφρο θρόϊσμα. [...] Βγάζω από την τσέπη το μαχαίρι μου, το μπήγω στη γη -το 'νωσα να χώνεται όπως στο κρέας ενός μεγάλου ψαριού- κι αρχίζω να τη χαράζω, να τη σκίζω φέτες – φέτες, τραβώντας με δύναμη τη σκληρή κρούστα που τη σκέπαζε. [...] Και τότε, τι θαύμα! Χιλιάδες μπουμπούκια και λουλούδια με τσαλακωμένα πέταλα άσπρες, ρόδινες και μαβιές ρίζες, αμέτρητα σπαθωτά φύλλα, μαμούνια, σερσέγκια με σουβλερές μύτες, θαλασσοπράσινες κρεατόμυγες, χρυσαλλίδες και πεταλούδες με διπλωμένα φτερά, αποκαλύφθηκαν· ολόκληρος κοιμισμένος κόσμος, πού οι χτίνες του ήλιου σιγά – σιγά τον ζέσταιναν, τον ξεμούδιαζαν, τον ξυπνούσαν από τη νάρκη του. [...] Το γρασίδι σγουρό, ψήλωνε τρίζοντας ολόγουρά του. Ο αέρας μοσχοβολούσε. [...][1]

Ενδιαφέρει εδώ η προβολή του συγκεκριμένου αποσπάσματος στο αττικό τοπίο. Κάποια ρύθμιση της φυσικότητας, κάποια “επιστροφή” του κανονικού, απαιτεί την δράση του παρατηρητή. Θα μπορούσε να βρει κανείς πίσω από το κείμενο του Γονατά (όπου το ίδιο το φυσικό στοιχείο μπορεί να υπάρξει μόνο με το ανθρώπινο μαχαίρι που τέμνει τη γη) την ιδέα κάποιας οπτικής δράσης σχισίματος: το μάτι αποζητά να σχίζει τη γη. Πριν το μαχαίρι η γη του Γονατά είναι ενεργοποιημένη από ηχητικές αναφορές που στρέφουν την προσοχή στο κρυμμένο της βάθος. Το σχίσιμο δικαιώνει το βλέμμα που απορεί· το βλέμμα σχίζει για να καταφέρει να δει, ειδημη μένει τυφλωμένο, την ίδια τη στιγμή που βλέπει. Η ανησυχία της παρατήρησης του τοπίου βασίζεται στην απόκρυψη της ίδιας της εικόνας του εαυτού του: βλέπουμε μόνον το κάλυμμα της εικόνας, κατά τρόπον ώστε το κάλυμμα αυτό να μην γίνεται κν ακόμη εικόνα. Το τοπίο, σκεπασμένο από ξερή, σκασμένη λάσπη παραχωρεί μονάχα τον υπερκείμενο νεκρό του χρόνο, αποκλείοντας τον επισκέπτη από το υποκείμενο ζωντανό βάθος του.

Ας σταθούμε για λίγο στην δράση που περιγράφει ο Γονατάς: για να υλοποιηθεί η φανέρωση του κρυμμένου υπόγειου κόσμου είναι απαραίτητη η βία του σχισίματος. Η αποκάλυψη γίνεται με μαχαίρι. Θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί και με άλλο αιχμηρό όργανο, όπως, για παράδειγμα, με τον κυνόδοντα που απετέλεσε επί καιρώ, στο μακρινό παρελθόν, βασικό εργαλείο για τη γραφή, ειδικό εργαλείο

εγχαράξεων για σκληρές επιφάνειες.

ΦΛΟΥΣΣΕΡΙΚΗ ΑΚΤΙΝΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ ΓΗΣ

Stilus: “ένας κυνόδους ...”, “το χαράσσον εργαλείο” [2], το όργανο που γράφει: σχίζει βαθιά σκληρές επιφάνειες αφήνοντας πάνω τους ίχνη, εν-γράφοντας σε αυτές και εξασφαλίζοντας την διάρκεια της προκύπτουσας γραφής.

Με τη χρήση τέτοιου εργαλείου γραφής “το μόνο που μπορεί να θέλει το πνεύμα είναι να

διαρκέσει πολύ ο χρόνος προτού να διαβρωθούν οι πληροφορίες του”, υποστηρίζει ο Flusser σε ένα κείμενο που προσκομίζεται για να αντηχήσει κι αυτό στο περιβάλλον του αττικού τοπίου.

“Όποιος γράφει χαράσσοντας δεν μπορεί παρά να θέλει να μην διαβρωθεί γρήγορα το αντικείμενο [...] που αυτός χαράσσει [...]”. [3] και παρακάτω: “Όσο πιο άκοπο είναι να [...] χαράξει [κάνεις τις επιφάνειες που προσφέρονται για χάραξη] (για παράδειγμα, τον πηλό), τόσο γρηγορότερα εξανεμίζεται η εγχαραγμένη σ’ αυτά πληροφορία. Είτε παραμένει η γραφή επί μακρόν αναγνώσιμη και τότε το γράφειν είναι ένα κοπιαστικό εγχείρημα, είτε γράφει κανείς χωρίς κόπο και τότε η γραφή θα καταστεί σύντομα μη αναγνώσιμη. Αυτή είναι η δυσάρεστη επιλογή μπροστά στην οποία τίθεται το χαρακτηριστικό γράφειν που σκάπτει ...”.

Η γραφή της *εγχάραξης* που σκάπτει, διαχωρίζεται στον Flusser από κάποια γραφή που *επιθέτει* αναγνώσιμο υλικό σε κάποια επιφάνεια: το εν-γράμμα αντιδιαστέλλεται έτσι προς το επί-γράμμα. Οι εν-γραφές διαχωρίζονται από τις επι-γραφές (εφόσον οι πρώτες χαράσσονται κοπιαστικά σε βάθος και οι δεύτερες αποτελούν επιφανειακές, ευκολότερες επι-θέσεις).

Το αττικό τοπίο προσφέρει κάποιο ανάλογο *κτισμένο* μοντέλο: παρουσιάζει ταυτόχρονα δύο είδη γραφής. Διαχωρίζουμε τις κτιστές δράσεις του ανθρώπου σαν να ήσαν δράσεις γραφέως: αναγνωρίζουμε εγχαράξεις και επιθέσεις στο αττικό τοπίο. Τα ερείπια στο βάθος της γης παρουσιάζουν την ακίνητη ευστάθεια της εγχάραξης, παρότι μένουν αόρατα -ως επί το πλείστον- στην εικόνα του τοπίου. Τα ασχεδιάστα και ελαφρά, επιφανειακά κτίσματα φαίνονται σαν να συντάσσονται σύμφωνα με τη λογική του φλουσσερικού επι-γράμματος. Μπορούν να

γκρεμιστούν και την θέση τους να καταλάβουν άλλα, με την ευκολία της γραφής με κιμωλία και του σβησίματος με σπόγγο.

Η αναλογία του σχισίματος και του μαχαιριού λαμβάνει λοιπόν τώρα διπλή σημασία για το αττικό τοπίο. Αφορά πρώτα την πράξη της ανασκαφής που με το σχίσιμο φανερώνει κάποιον κόσμο σημαντικότερο από τον επιφανόμενο, όπως το είδαμε στο απόσπασμα του Γονατά. Αφορά όμως επίσης κάποια σκέψη για τα ευρισκόμενα ίχνη στην επιφάνεια ή στο βάθος της γης.

Επί τη βάση της ιδιότυπης αυτής συνεύρεσης του Flusser με τον Γονατά μπορούμε να πούμε ότι το αττικό τοπίο προβάλλει ως ιδιαίτερος τρόπος του βλέπειν.

Ο SIMMEL, Η ΑΤΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΝΘΟΣ

Στρεφόμαστε τώρα προς τον ορισμό του τοπίου που προσφέρει ο Simmel.

Στον Simmel η «φύση», η κατ'εξοχήν χωρίς όρια οντότητα, αντιτίθεται στο «τοπίο» που οργανώνεται από τον *περιορισμό*. Ας μπορούν πάντοτε μεμονωμένα τμήματα του τοπίου ή η υλική του βάση «να θεωρηθούν φύση»: «το να κοιτάζει κανείς ένα τμήμα εδάφους με ό,τι έχει επάνω του ως τοπίο, σημαίνει ότι θεωρεί ένα τμήμα φύσεως ως ενότητα, -κάτι που απομακρύνει από την έννοια της φύσεως»^[4]. Το τοπίο δεν είναι φύση. Η απόσπασή του το αυτονομεί ως ανεξάρτητο όλον. Ακόμη περισσότερο: το *τοπίο*, διαφορετικό από την *φύση*, είναι, στον Simmel, ό,τι παράγει συνάρτηση ενότητας από το πολλαπλό και το διασπασμένο· το *τοπίο* πραγματοποιεί την πνευματική δυναμική της *ενοποίησης* του πολλαπλού. Το τοπίο, στον Simmel, αναλαμβάνει να παράγει από τα πολλαπλά βαθιά χαρακτηριστικά κάποιας πολυδιάστατης οπτικής συλλογής μία μοναδική, επίπεδη, εικονική εντύπωση. Συναιρεί και απλοποιεί, στο σώμα ενιαίας εικόνας, την πολλαπλότητα και την ποικιλία κάθε σκέψης που θα χανόταν σε βυθομετρήσεις και μεμονωμένες έρευνες. Εικονοποιεί το συνολικό κοίταγμα. Και μάλιστα, η πραγματοποιημένη τοπιακή ενότητα, στον Simmel, οργανώνεται μέσω κάποιας *Stimmung*, μέσω κάποιας ψυχικής ατμόσφαιρας^[5]. Το παράθυρο που περικλείει το τοπίο ως ενιαία εικόνα είναι η ίδια η *Stimmung*: η ψυχική διάθεση ενοποιεί την πολλαπλότητα.

Με αυτήν την παρατήρηση του Simmel ως αποσκευή στρεφόμαστε πάλι προς το "αττικό τοπίο". Γράφουμε: "το" αττικό τοπίο γνωρίζοντας ότι τέτοια ενιαία σύλληψη θα απαιτούσε την κατανόηση κάποιας ανέφικτης ομοιογένειας. Κι ωστόσο κάποια ψυχική ατμόσφαιρα, κάποια *Stimmung* για το αττικό τοπίο θα έδινε ίσως συνέχεια στην σκέψη του Simmel.

Ας "επενδύσουμε" στην υπόθεση του Simmel: το σημερινό αττικό τοπίο συνέχεται από το πένθος. Η

συγκρότηση του αττικού τοπιακού χαρακτήρα θα βασιζόταν τότε στην ανεπάρκεια οποιασδήποτε πιθανής συγκρότησης, στην έλλειψη της δυνατότητας αυτάρκειας. Εκείνο που κάνει το τοπίο να αποσυντίθεται και να χάνει την δυνατότητα της ενότητας, εκείνο που το αποκόπτει από την συνοχή της ενότητας αποτελεί ταυτόχρονα τη μόνη ελπίδα του για ενότητα.

Για την περιγραφή του αττικού πένθους χρειαζόμαστε κάποια χαρακτηριστικά της αττικής γης που μπορούν να θεωρηθούν "σταθερά". Γύρω από αυτά οργανώνεται η αναπαράσταση του "αττικού" παραδείγματος για το τοπίο: το *πρώτο* χαρακτηριστικό αφορά κάτι που δεν φαίνεται: το συγκροτημένο αόρατο στοιχείο που προκύπτει στο θαμμένο βάθος των ερειπίων της αττικής γης

Το *δεύτερο* χαρακτηριστικό αφορά την επιφαινόμενη πολυδιασπασμένη κατάσταση όπου ο κανόνας των ελαφρών κτιριακών εγκαταστάσεων βασίζεται στην πυκνή, ακανόνιστη και ως επί το πλείστον ασχεδιαστή παράθεση.

Το δεύτερο κρύβει το πρώτο, το επιφαινόμενο κρύβει το βάθος. Έτσι, το αττικό τοπίο ονομάζει ένα φανερό κάλυπτρο και επίσης την προτεραιότητα σε κάτι που δεν φαίνεται· το αττικό τοπίο θα ήταν, τότε, η συνάρτηση κάποιου αποκρυπτικού μηχανισμού του βάθους της γης "Αττικό τοπίο" είναι σήμερα μια εικόνα που κρύβει αυτό που παρουσιάζει.

Ο ΝΕΚΡΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΓΗΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΜΟΝΗ ΤΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Το τοπίο στον Simmel συμπυκνώνει την ενοποιητική δύναμη της επίπεδης καθραρισμένης εικόνας και αντιπαράθεται προς την φύση, που εννοείται ως μηχανισμός. Υπάρχει ωστόσο –αυτό φαίνεται με την σκέψη μας για το αττικό τοπίο– κάτι που εμφανίζεται ως μηχανισμός της ίδιας της εικόνας. Σε τέτοιον μηχανισμό στεκόμαστε μπροστά εξετάζοντας –όπως τώρα– το αττικό τοπίο. Κάποια ιδιαίτερη κατοίκηση της εικόνας μετατρέπεται σε κατοίκηση του απλού αποκρυπτικού μηχανισμού.

Λέγοντας "αττικό τοπίο" ο νους πολλών από μας κατευθύνεται στα σχέδια του αρχιτέκτονα Δημήτρη Πικιώνη με τον τίτλο "Αττικά" όπου παρουσιάζονται ερείπια της αρχαίας ιστορίας: ενώ έμεναν κρυμμένα, φυτρώνουν στο χώμα σαν να ξεπροβάλλουν από την γη

κάποια ορατά θραύσματα όπως επισημαίνει ο Ζήσης Κοτιώνης καθιστούν την πορεία του Πικιώνη προς τη γη, μνημονική πορεία προς την συμμετοχή σε κάποιον "ιδανικό εν απωλεία κόσμο"[\[6\]](#).

Στα σχέδια του Πικιώνη, εμφανίζεται ξανά κάτι από το παρελθόν, κατά τον τρόπο, που αυτό θα φύτρωνε από τη γη:

Θυμόμαστε το απόσπασμα από την "συναισθηματική τοπογραφία":

"Είδα το πέτρωμα να μεταμορφώνεται σε επιστόλιο ..."[\[7\]](#)

Η αναπαράσταση της βλάστησης των ερειπίων από τη γη[8] οργανώνει θεματικά και την παρούσα αναπαράσταση του αττικού τοπίου. Ωστόσο (δεδομένων των αλλαγών που συντελέστηκαν στον τόπο) λαμβάνεται υπόψη κάποια νέα ιδιαιτερότητα της απόστασης από τα θαμμένα ερείπια. Η κτισμένη κουβέρτα της αττικής (στην οποία αναφερόμαστε σε αναλογία με τον αποκρύπτοντα γήινο φλοιό του Γονατά) δεχόμαστε ότι ακυρώνει την δυνατότητα του πετρώματος να διαβαστεί ως επιστύλιο. Η μανία της αποκάλυψης του γήινου βάθους χάνει έτσι σήμερα τα ερείσματά της. Σε μεγάλο βαθμό οι αναφορές στο βάθος σβήστηκαν. Λιγόστεψαν οι αναφορές στα ερείπια και στο φυσικό στοιχείο λιγόστεψαν τα εμφανή θραύσματα: το αττικό τοπίο (τεχνημένο πια σε μεγάλο βαθμό με πρόχειρες ασχεδίαστες κατασκευές) αποκρύπτει τις μουσικές του γραφές. Αν δεχθούμε ότι παλαιότερα η αττική γη ανελάμβανε την συμβολική υπενθύμιση του υποκειμένου ερειπιακού βάθους, (λειτουργώντας τότε ως μνήμη των θαμμένων ερειπίων) είναι δόκιμο να θεωρήσουμε ότι, σήμερα, οι εικόνες του κτισμένου τοπίου καταστρέφουν την αναφορά στο θαμμένο, παρουσιάζοντας ως θεματικό κέντρο του τοπίου την ανάσχεση της μνήμης ή την αμνησία προς το βάθος.

ΝΕΑ ΕΓΚΑΘΙΔΡΥΞΗ ΤΗΣ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

Παρά ταύτα, η επίκληση της απώλειας συνεχίζει να χαρακτηρίζει επίμονα και παραδειγματικά ολόκληρη την αττική τοπιογραφία. Το αττικό τοπίο μπορεί να "ταυτίζεται" ακόμα με την απώλεια και μάλιστα χωρίς αναφορές σε αυτήν, με ακόμα πιο ισχυρό τρόπο. Πριν από κάθε τι άλλο το αττικό τοπίο αναγιγνώσκεται τώρα ως μηχανισμός που παρουσιάζει κάτι επιθυμητό ως κάτι που τελείωσε. Το αττικό τοπίο φανερώνεται πια μαζί με την ματαιώση της ανασκαφής. Το σβήσιμο των ιχνών του τοπίου με την νέα κατάσταση δίνει άλλον χαρακτήρα στην αποκάλυψη. Η μανία για την πραγματοποίηση της αποκάλυψης ή η αποκαλυψιμότητα[9] σταθεροποιεί την δυνατότητα αυτόνομης συγκρότησης του αττικού τοπίου.

Αυτός θα ήταν ο ειδικός τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται το αττικό πένθος. Το πένθος προδιαγράφει έναν νόθο μνημονικό χώρο ανάμεσα στη λήθη και στη μνήμη. Στο σημερινό τυφλό αττικό τοπίο το πένθος του βάθους βρίσκεται στη μεγαλύτερή του έξαρση και ταυτόχρονα ξεχνιέται όσο το βάθος καθίσταται όλο και περισσότερο δυσδιάκριτο. Στη ιδιαίτερη αυτή στιγμή του πένθους για το βάθος αναδύεται η εικόνα της σημερινής αττικής: ένα κτισμένο πέπλο που κρύβει τα ίχνη του παλιού αττικού

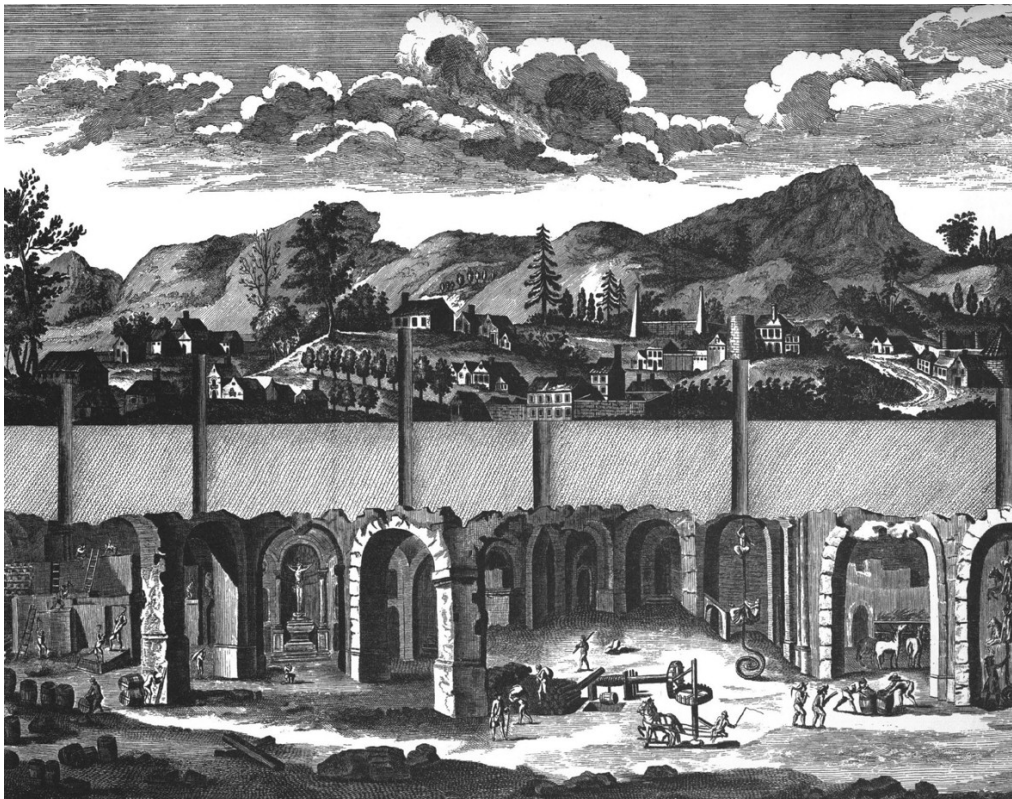
κόσμου, αποδιοργανώνοντας την εικόνα της αττικής γης ως νεκροταφείου, ως τόπο ενταφιασμένων ερειπίων.

Η κτισμένη καλύπτουσα κουβέρτα αποτελεί τώρα δυσανάγνωστο σήμα του χαμένου βάθους. Παρουσιάζοντας κάτι χαμένο, Το αττικό τοπίο προωθεί κάποιου είδους τύφλωση. Κρύβει χωρίς να σημαδεύει τις αποκρύψεις και θεματοποιεί κάποια παρουσία της απουσίας.

Με ιδιαίτερο τρόπο το αττικό τοπίο ρυθμίζει τη σχέση της εικόνας με το βάθος, του φανερού με το κρυφό, των συσσωρεύσεων με τις σβησμένες αόρατες γραφές. Στο βάθος του αττικού χρόνου, η εντροπία που δημιουργείται από τις αλληλεπιθέσεις οδηγεί στην σιωπή. Κάποια ειδική συνθήκη ενταφιασμού και εκσκαφής εμφανίζεται ευθύς μέσα στο βλέμμα, μέσα στην απωλεσμένη εικόνα που συνιστά το αττικό τοπίο. Αν θέλουμε να περιγράψουμε τον συγκεκριμένο μηχανισμό ενατένισης θα μιλήσουμε για την παρουσίαση ή την αποσιώπηση της ίδιας της απόκρυψης. Θα μιλήσουμε για την ταφή κάτω από την εικόνα.

ΦΡΟΥΔΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ

Αν επεμβαίναμε στην αττική γη κατά τον τρόπο του Γονατά αντί για ζωντανά ρυάκια, πράσινα φύλλα και λουλούδια θα φέρναμε σίγουρα στο φως αρκετά νεκρά σπαράγματα: και μάλιστα μπορούμε να θεωρήσουμε με ασφάλεια ότι τέτοια έλευση στο φως των νεκρών γραφημάτων της γης δεν θεωρείται ανόητη: στο φαντασιακό του σύγχρονου δυτικού ανθρώπου το ερείπιο έχει κατακτήσει κάποια αξιολογη θέση. Θυμάμαι την φροϋδική αναλογία της ψυχής με τα ερείπια της Ρώμης, όπως την διαβάζουμε στο *Πολιτισμός Πηγή Δυστυχίας*[10]. Οι παλίμψηστες φάσεις της Ρώμης ακέραιες, χωρίς καταστροφές, χωρίς η μία να βλάπτει την άλλη, συνευρίσκονται στην αναλογία της πόλης με το βάθος της ψυχής. Μιλώντας για το αττικό τοπίο και την απόκρυψη του βάθους, περνώντας από τα ψυχικά χαρακτηριστικά του τοπιακού στοιχείου δεν θα παρακάμψουμε την ισχυρή φροϋδική αναλογία[11]. Ακόμη περισσότερο: το μαχαίρι του Γονατά, η απελευθέρωση του εγκλωβισμένου κόσμου του βάθους θυμίζουν την φροϋδική ίαση με την έλευση του απωθημένου στο φως Το αττικό τοπίο απωθεί προς το ασυνείδητο τον κόσμο των ερειπίων, θάπτοντας κάτω από το πέπλο της το "πολύτιμο" γήινο βάθος. Οι γραφές της γης δεν θα διαβαστούν αν δεν αναληφθούν ανθρώπινες δράσεις. Το βάθος κρύβει τις περιζήτητες δυσανάγνωστες εν-γραφές και το αττικό πένθος της απόκρυψης υπόσχεται –αντί για οποιαδήποτε άλλη αναγέννηση- τον νεκρό κόσμο των ερειπίων. Η φροϋδική αναφορά στην Ρώμη, ωστόσο, μιλά ακόμη για ένα πεδίο ενεργοποιημένο στην επιφάνειά του, με εικονοποιήσεις του ισχυρού του παρελθόντος. Το παράδειγμα της αττικής κατά τούτο διαφέρει από το ρωμαϊκό: αποκρύπτει σήμερα με ισχυρό τρόπο το ίδιο το κρύψιμο.

ΦΩΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ ΤΟΠΙΟΥ

Το εγχείρημα του Flusser στο οποίο ήδη αναφερθήκαμε εκτυλίσσεται σε δύο χρόνους: στον πρώτο που ήδη παρουσιάστηκε, οριζόταν η διπλή δυνατότητα της γραφής και η υποχώρηση της γραπτής παράδοσης έναντι της σύγχρονης εκπεμπόμενης εικονικής, η υποχώρηση του εν-γράμματος έναντι του επι-γράμματος. Στον

δεύτερο χρόνο (για τον οποίο θα επιχειρήσουμε κάποια ακόμη αναλογία προς την ενατένιση της αττικής) διαφαίνεται η *μελαγχολία* για την απώλεια της ακρίβειας και του βάθους των γνωσιακών κατακτήσεων του εν-γραφου λόγου.

Σχηματοποιήσαμε την αναλογία της φλουσσερικής ανάγνωσης προς την συγκρότηση της αττικής γης Η *μελαγχολία* από την χαμένη εικόνα των αρχαίων αποσπασμάτων και η περιφρόνηση των επι-γραμμάτων της γης θεματοποιεί γρήγορα την παραδοσιακή σύλληψη της αττικής γης, που είναι και η σημερινή, αποκορυφώνοντας την εξιδανίκευση του βάθους.

Ο μηχανισμός "αττικό τοπίο" αποδίδει λοιπόν προτεραιότητα στο βάθος. Το αόρατο στοιχείο υπερσχύει του ορατού, το υποθετικό υπερσχύει του απτού. Τα επιφαινόμενα δεν έχουν ιδιαίτερη αξία για τον ενατενιστή, απλώς αποκρύπτουν το σημαντικό βάθος. Όπως στον Flusser συναντάμε τον εκτοπισμό της βαθιάς εν-γραφής από την ελαφριά επι-γραφή στο πεδίο κάποιας ιστορικής διαδρομής (που απομακρύνει από τον πολιτισμό της γραφής, οδηγώντας στον πολιτισμό του ευτελούς τυπωμένου χαρτιού και της εικόνας) έτσι και στην αττική τα επι-γράμματα σβήνουν τις εν-γραφές. Ο Flusser πενθεί από το 1987 την εν-γραφή βλέποντας να ανατέλλει ο κόσμος του επι-γράμματος. Το αττικό τοπίο εξεικονίζει την ανάλογη κατάσταση στο επίπεδο του κτισμένου χώρου· ακόμη περισσότερο: το αττικό τοπίο προσφέρεται μαζί με την ίδια μελαγχολία του Flusser που συνοδεύεται από κάποια αμήχανη ηθική δέσμευση : σε αυτήν δίνεται προτεραιότητα σε εκείνο που χάθηκε, στο κρυμμένο έναντι του φανερού, στο αόρατο έναντι του ορατού, στο καταγωγικό έναντι του τωρινού. Προκρίνεται ακόμα και σήμερα –στο περιβάλλον του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού, που απομακρύνεται με περιπαικτικό τρόπο από οποιονδήποτε σταθερό τόπο προέλευσης- η προτεραιότητα σε κάτι ακλόνητο και υπαρκτό, αόρατο όμως και θαμμένο στο βάθος της γης. Ας είναι θραύσματα, ας είναι ερείπια, αποσπάσματα, μέρη, χαλασμένα κομμάτια ακατοίκητα επί αιώνες, νεκρά, δυσερμήνευτα και σιωπηλά: τα γράμματα των εν-γραφών του αττικού τοπίου δεν παύουν να ενεργοποιούν την γη προσφέροντας την δυνατότητα της αποκάλυψης. Το αττικό τοπίο συνδέεται λοιπόν με μόνιμη μελαγχολία ή με κάποια μανία του βάθους που οργανώνεται ως αποκαλυπτική μανία. Το αποκαλυπτόμενο καθαυτό παύει να έχει σημασία. Σημασία έχει η βεβαιότητα για την πράξη της αποκάλυψης που από το κρύφιο βάθος θα φέρει στο φως (με κάποια επίπονη διαδικασία που θα αναβάλλεται συνεχώς) κάτι που αξίζει την αναμονή και τον κόπο. Ζητάω να δω ό,τι δεν βλέπω.

Το αττικό τοπίο είναι τοπίο προσκόλλησης στο αόρατο διαφεύγον. Κάποια νέα ερμηνεία της βαθιάς

εγγάραξης, του σκισίματος και της επικάλυψης θα ισοδυναμούσε με κάποια ζητούμενη, προβληματική, νέα όραση. Πώς να βλέπει κανείς, πώς να αντιμετωπίζει το δίπολο “ταφή – εκσκαφή”, πώς να καταγράφει κάτι άυταρκες όταν αυτό απαγορεύεται καθοριστικά από την ίδια τη θέσμιση του βλέμματος που το ατενίζει;

Το αττικό τοπίο αναγνώστηκε εδώ ως ιδιαίτερο τοπιογράφημα. Το δίκτυο των ερειπίων κάτω από τη γη του αττικού τοπίου δεν σχηματίζεται ως υπαρκτός υπόγειος ιστός αλλά περισσότερο ως ισχυρό σχήμα της φαντασίας.

Κάθε αρχαιολογία συνδέεται με την εξιδανίκευση του ευρήματος. Με υπομονή, η αττική περιμένει την νικητήρια επιστροφή του βάρους της. Ωστόσο, ντυμένη με το κτισμένο της σημερινό πέπλο, η γη σώπασε.

Αυτό δεν κρίνεται εδώ ως “θετικό” ή “αρνητικό”.

Οι απώλειες της αττικής παραχωρούν στον επισκέπτη έναν άλλον τόπο και έναν ιδιαίτερο τρόπο ενατένισης. Κάποιον τρόπο να βλέπουμε, που συνειδητοποιεί πως ό,τι βλέπει στην επιφάνεια της γης, ανθρώπινο τέχνημα άυταρκες σε πρώτο χρόνο, κρύβει κάτι που το ξεπερνά, αναγνωρίζει σε ό,τι βλέπει αυτό που χάθηκε.

---

[1] Ε. Χ. Γονατάς, *Το βάραθρο*, Αθήνα, Πρώτη Ύλη, 1967.

[2] V. Flusser, *Die Schrift: hat Schreiben Zukunft?*, 1987, για την ελλ. Γλώσσα, *Η γραφή· έχει μέλλον το γράφειν;*, Αθήνα, Ποταμός, 2003, σ. 28 ελλ. έκδοσης.

[3] [σ. 26 ελλ. Εκδ]

[4] Georg Simmel, “Philosophie der Landschaft”, (1913), “Φιλοσοφία του τοπίου”, στο Georg Simmel, Joachim Ritter, Ernst Gombrich, *Το τοπίο*, Αθήνα, Ποταμός, 2004, επιμ. Διον. Καββαθάς.

[5] “Ψυχικού τόνου” κατά τον Νικο Δασκαλοθανάση που γράφει το επίμετρο της προαναφερθείσης εκδόσεως. Η Stimmung “λειτουργεί ως ενοποιητικός φορέας των αποσπασμένων μερών της φύσης: το τοπίο συγκροτείται μέσω ενός ενιαίου ψυχικού ενεργήματος και αντικειμενοποιείται ως “πνευματικό μόρφωμα”. Η εποπτεία και το συναίσθημα συνυπάρχουν στο τοπίο” [...]

[6] Ζήσης Κοτιώνης, *Η τρέλα του τόπου· αρχιτεκτονική στο ελληνικό τοπίο*, Αθήνα 2004, σ. 110. Επίσης πβ. *Το Ερώτημα της καταγωγής στο έργο του Δημήτρη Πικιώνη*, ΤΕΕ, 1998.

[7] Πικιώνης, «Συναισθηματική Τοπογραφία”, *Τρίτο Μάτι*, 1936.

[8] Είναι ενδιαφέρον ότι στο πικιωνικό μοτίβο ανάφυσης του ερειπίου μετατρέπεται στον Κωνσταντινίδη σε ηθική πρόταση αρχιτεκτονικής δράσης: *πρέπει* να πραγματοποιείται κάποιο είδος κτιστής βλάστησης. Π.χ. *Μελέτες και κατασκευές*, Αθήνα, Άγρα, 1981, σ. 261-262 ή *Η Αρχιτεκτονική της Αρχιτεκτονικής: Ημερολογιακά σημειώματα*, Αθήνα, Άγρα, 1992, σ. 31.

[9] Offenbarkeit: ίσως πιο πρωταρχική από την ίδια την αποκάλυψη κατά τον Jacques Derrida, “Πίστη και γνώση”, *Η θρησκεία*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, Jacques Derrida, Gianni Vattimo (επ.), σ. 30.

[10] Sigmund Freud, *Ο Πολιτισμός Πηγή Δυστυχίας*, Αθήνα, μτφρ. Βαμβαλής, επίκουρος, 1994, σ. 20-21: “Ας υποθέσουμε ότι η Ρώμη δεν είναι ένας τόπος όπου κατοικούν άνθρωποι αλλά ένα ψυχικό ον με

το ίδιο μακρό και πλούσιο παρελθόν, όπου τίποτε, που είχε δημιουργηθεί μια φορά, δεν έχει εξαφανισθεί, όπου δίπλα στην τελευταία φάση εξέλιξης διατηρούνται ακόμη όλες οι προηγούμενες”.

[11] Η ψυχαναλυτική αναφορά στο τοπίο, που γίνεται με την “τρέλα του τόπου” συνοδεύεται από την επίσης “ψυχαναλυτική” προσέγγιση του ελληνικού τοπίου και των αρχιτεκτονικών δράσεων σε αυτό από τον Γιώργο Τζιρτζιλάκη: ονομάζει “αλλεργία” την ψυχική αποτυχία ταύτισης με κάτι εξωτερικό: “το τοπίο που μας προξενεί αλλεργία είναι εκείνο με το οποίο δεν μπορούμε να ταυτιστούμε, εκείνο που ανθίσταται στην καθολική προσβασιμότητα” ενώ η “ψύχωση” παρουσιάζει κάποια παράδοση στην τοπιακή πραγματικότητα. “1973-1975: στοιχεία για την ψύχωση του τοπίου”, στον κατάλογο της ελληνικής συμμετοχής για την 9η biennale αρχιτεκτονικής της βενετίας, *παραδείγματα*, 2004, σ. 72-81.